

Irodalmi temperamentum

Történet egy brit diplomatáról és az eltűnt idő zavaros nyomairól*

112

Kezdjük távolabbról. A Szajna partjáról. 1919. március 2-án vasárnap egy bizonyos Harold Nicolson, Ófelsége V. György brit uralkodó külügyminisztériumának 32 éves diplomatája a párizsi Ritzben ebédelt. A legelőkelőbb párizsi szállodában, ahol most is tolongtak a nagyvilág és a félvilág istenei és istennői. A háború másnapja volt, és ahogy Franciaország, úgy a büszke francia főváros is sokat szenvedett a háborútól, a német ágyúktól és bombáktól. A Notre-Dame székesegyházának biztonsági okból leszerelt színes ólomüvegeinek helyén még sápadt, sárga színű táblaüvegek engedték át a lagymatag tavaszi fényt, a Champs Élysées-t sok helyütt szemétdombok tarkították, a körutak gesztenyesorát minduntalan kivágott fák csonkjai szakították meg – fázó párizsiak vitték el fűtenivalónak süvöltő német tüzérségi támadások közepette – a Louvre előtt, a Tuileriák híres rózsakertjében pedig egy otromba bombatölcsér terpeszkedett.¹ Csúfság, kopottság mindenütt. És harag. Ez utóbbi kevésbé volt látható, de a külvárosok lerongyolódott népe időnként tüntetett, egy anarchista munkás pedig február közepén megpróbálta megölni a miniszterelnököt. Ám lövése nem volt halálos, a

77 éves Georges Clemenceau másnap már a kertjében sétált, egy bő hét múlva pedig, mintha mi sem történt volna, újra dolgozott. Elpusztíthatatlan volt, brit kollégája, Lloyd George angol kormányfő asszonylánynak pajzán képeslapokat mutogatott, egyébként ugyanannak a Rolls-Royce-nak a hátsó ülésén, ahol megpróbálták megölni.² Ahogy ő, a konok öregember, a „győzelem atyja”, úgy a fény városa is élni akart, élni a keservesen kivívott győzelemből, s abból, hogy Clemenceau makacs erőfeszítéseinek köszönhetően itt, Párizsban gyülekeztek a világ hatalmasai, hogy a januárban megnyílt békekonferencián bölcsen elrendezzék a világ ügyeit, újraosszák a gyarmatokat és megteremtsék Európa tartós békéjét. Clemenceau és Lloyd George mellett Woodrow Wilson amerikai elnök, illetve Vittorio Orlando olasz kormányfő. A „négy nagy”. S persze a kisebbek – akik hivatalosan is csak saját ügyeikben kaphattak szót –, a sima modorú görög államférfi, Elefthériosz Venizélosz, az okos cseh külügyminiszter, Eduard Beneš, az intrikus román miniszterelnök, Ion Brătianu és sokan mások: egzotikus kínaiak, udvarias japánok, hallgatag portugálok, s persze e kisebbek és nagyobbak népes kísérete: nagyképű tábornokok és nagyravágyó politiku-

¹ Margaret Macmillan: *Paris 1919. Six months that changed the world*, Centenary edition. John Murray, 2019, 34.

² Uo. 156.

sok, valamint hidegvérrel számító szakértők hada. Meg persze a kíséret kísérete, a modern szolganép, tapasztalt gyorsírók és kezdő gépirólányok, bevállalós sofőrök és sokat látott inasok minden mennyiségben. Az egész világ szinte – kivéve a vesztesek. Az utcasarkokon viseltes katonaruhában háborús rokkantak koldultak, de az éjszakai bárókban szólt a dzsessz, fürge lábak járták az Újvilágból érkezett új táncokat, a foxtrottot és a tangót. Az élveteg párizsi éjszaka recsegő-ropogó parkettjein pedig tábornok és titkárnő végre egyenrangú volt. Maga a veterán brit külügyminiszter, a konzervatív Lord Balfour is ellátogatott egyszer egy párizsi *night club*-ba.³ Hetvenévesen, életében először. A Ritz is ragyogott, új koktélokot keverték bárjában a készsleges párizsi mixerek, s volt is kiknek, mert rengeteg angol és amerikai tiszt, művész, kalandor érkezett a francia fővárosba, amelynek kápráztató varázsvilága azok számára, akiknek volt némi pénzük az általános pénztelenségben, az olcsón megkapható Éden volt. A leghíresebb közülük, Ernest Hemingway meg is írta, hogy a valutaváltás az amerikaiak számára „csodálatos üzlet”.⁴ A drága dollárból kevés is elég volt a boldogsághoz, vagy legalábbis a bódító ifjúsághoz. Aki ezenkívül azt is el akarja képzelni, hogyan lehetett halhatatlanná lenni a dzsesszkorszak Párizsában, olvassa el Hemingway első regényét, a *Fies-tát*, de még inkább posztumusz publikált önéletírását, a *Vándorünnepet*,

³ Uo. 157.

⁴ Ernest Hemingway, *Living on \$1,000 a Year in Paris* [1922]. In William White, (szerk.) *Dateline Toronto: The Complete Toronto Star Dispatches, 1920–1924*, New York, Charles Scribner's Sons, 1985, 88–89.

melyeket olyan fiatalkori feljegyzések alapján írt, amelyek egy Ritzben felejtett Louis Vuitton-kofferben lapultak jó negyedszázadon át. Ahogy Hemingway írja ez utóbbi mű előszavában: „...hébe-hóba egy kitalált történettel is megesik, hogy fényt derít arra, amit mint tényt már korábban megírtak róla.”⁵ Fontos megállapítás. Hozzátehetjük, a történelem mint tényirodalom sem tud megszabadulni a képzelet hatalmától. Még akkor is, ha erről a történészek többsége tudni sem akar.

De térjünk vissza hősünkhöz, a jól szabott öltönyt viselő, rózsaszín arc-bőrű, szóke Harold Nicolsonhoz, aki maga volt a megtestesült angol elegancia, s az Oxfordban edzett angol önérzet – már csak ezért sem lógott ki a győztesek magabiztos társaságából. 1914. augusztus 4-én éjjel a londoni *Foreign Office* legfiatalabb s legalacsonyabb rangú diplomatájaként ő adta át a Brit Birodalom hadüzenetét az álmából felébresztett, őt ágyban és pizsamában fogadó német nagykövetnek, Karl Max

⁵ Ernest Hemingway: *Vándorünnepek* (ford. Göncz Árpád). Budapest, Európa, 1966, 5. Göncz fordítását egy kicsit megváltoztatva idéztem, a fordítás pontosan így hangzik: „Hiszen hébe-hóba még az efféle kitalált történettel is megesik, hogy némi fényt derít arra, amit megírtak már.” Az első kiadás eredetijében pedig „...there is always a chance that such a book of fiction may throw some lights on what has been written as a fact.” Ernest Hemingway: *A Moveable Feast*. Bentham Books, New York, 1965, IX. Később persze kiderült, hogy ezt az előszót ebben a formában nem Ernest Hemingway írta, hanem a befejezetlen könyvet az író halála után befejezettként megjelentető negyedik felesége, Mary Hemingway. Vö.: Sean Hemingway: *Introduction In Ernest Hemingway: A Moveable Feast: The Restored Edition*. New York, Scribner, 2009, 3, illetve ugyanebben a kötetben közölt *Fragments*, 227–236. melyek azonban jelzik, mennyire intenzíven foglalkoztatta a tények fikcionális megközelíthetőségének problémája az író.

Lichnowsky hercegnek, s ezzel a kisére ügyetlen gesztussal vált befejezett tényé az első világháború kitörése.⁶ Erre ekkor már kevesen emlékeztek, de ha igen, akkor sem volt jelentősége. Németországot legyőzték, Harold pedig a nemrég megnyílt békekonferencia brit delegációjának fontos háttéremberként érkezett a francia fővárosba. Ami biztosan növelte ázsíóját a Ritz tarka közönségének körében. Anyanyelvén kívül fél tucat nyelven beszélt még elfogadhatóan, franciául és németül folyékonyan.⁷ Jól ismerte nemcsak Németországot, hanem a Németországon túli Közép-Európát is, amely sok angol számára továbbra is a távoli és misztikus 'Kelet' európai nyúlványa volt – sőt Magyarországot különösen jól, mert kora gyerekkora egy részét – 1888–1892 között – Budapesten töltötte diplomata édesapja, Arthur Nicolson, a későbbi Lord Carnock akkori szolgálati helyén.⁸ Nem keverte össze tehát Bukarestet Budapesttel, mégis úgy vélekedett, hogy „Buda Pest” – így, különírva! – „egy hamis város, melyből minden ősiség hiányzik”. Megvető véleménnyel volt magukról a magyarokról is: „... rokonaikhoz, a törökökhöz hasonlóan sokat romboltak és semmit sem teremtettek”.⁹ Egészen úgy gondol-

kodott, mint tudós tanítómestere, a skót Robert Seton-Watson, aki a 20. század első évtizedében egy egész nemzedéket tanított meg arra, hogy miért kell a magyarokat (nagyon) nem szeretni – és akinek elfogultsága a brit békedelegáció döntéseinek morális iránytűiként szolgált. Harold csak jóval később vallotta be, hogy rossz véleményét rólunk mégsem csak Seton-Watson fullánkos publicisztikái, hanem legalább annyira apja előítéletei is formálták.¹⁰ Ez utóbbit pedig véleménye szerint a századvégi „ostoba” magyar arisztokraták viselkedése befolyásolta, akiknek önelégült, semmittevésben kimerülő társaságában töltött a család négy unalmas évet Budapesten. Kártya, cigány, s a nemzetiségek lenézése, elnyomása – ezt látta, s erről írta jelentéseit bécsi főnökeinek Sir Arthur Nicolson. Fia legalábbis így írta meg az apáról fiára szálló magyargyűlölet fő motívumát.¹¹ Lehet persze, hogy prózaibb a magyarázat, annál az igencsak indokolt, de nem kevésbé álszent szemrehányásnál, hogy Arthur Nicolson főkonzul urat az hozta ki a sodrából, hogy miként tekintettek a gögös és mulatozó kedvű magyar urak és kormányaik a tanulatlan szlovák és román parasztokra. Főnökét, a walesi herceget, a későbbi VII. Edwardot például mindez egyáltalán nem zavarta. Többször járt Magyarországon trónra lépése

⁶ Norman Rose: *Harold Nicolson*. London, Pimlico, 2006, 55–56.

⁷ Harold Nicolson: *On learning foreign languages*. In *Uő: Small talk Constable*. London, 1934, 206.

⁸ Harold Nicolson: *Sir Artur Nicolson Bart. First Lord Carnock. A Study in Old Diplomacy*, London, Constable, 1930, 78.

⁹ „My feelings towards Hungary were less detached. – I confess that I regarded, and still regard, that Turanian tribe with acute distaste. Like their cousins the Turks, they had destroyed much, and created nothing. – Buda Pest was a false city devoid of any

autochthonous reality. – For centuries the Magyars had oppressed their subject nationalities.” Harold Nicolson: *Peacemaking 1919*. London, 1933, Houghton-Mifflin, 34.

¹⁰ Harold Nicolson levele Fenyő Miksának, 1934. február 2. Közli: *The Hungarian Quarterly* 10. (1944) 1. szám / Notes and Letters, 185.

¹¹ Harold Nicolson: *Sir Artur Nicolson Bart. First Lord Carnock. A Study in Old Diplomacy*. London, Constable, 1930, 79.

előtt, s szívesen időzött az angolul kitűnően tudó pepitanadrágos fiatal hercegi ficsúrok és éltesebb grófi gavallérok, valamint különböző rendű-rangú hölgykíséretük társaságában. Sőt nagy méretű arcképével is megajándékozta mulatótársait, még ha a jól értesült utókor arra is emlékezett, hogy az egyik ilyen alkalommal „végül pezsgősüvegekkel mentek egymásnak az urak, a cigányok kezéből kirántották a hegedűket és fúvókat, hogy azokkal is ütlegeljék egymást”.¹² A mogorva Arthurnak akár igaza is lehetett tehát. Akárhogy is volt, Harold Nicolson apjának rosszkedvű magyarutálata nem volt magától értetődő. Londonban mindenesetre még az 1930-as években is suttogtak a jelentéktelen külsejű, izületi bántalmaktól szenvedő és szégyenlősségig szemérmes Sir Arthur feleségének házasságon kívüli kalandjáról, aki a budapesti unalom elől állítólag egy gáláns magyar mágnás karjaiba menekült. Ez utóbbi szóbeszédet a Magyar Tudományos Akadémia későbbi elnöke, a kiváló történész, Kosáry Domokos hallotta Londonban, az 1930-as évek végén, amikor a magyar állam ösztöndíjasaként sajátította el – többek között magától Seton-Watsontól – a történeti tudás hivatalos és nem hivatalos forrásait.¹³ Kosáry ugyan tekintélyes történész volt, de fiatalkorában bizonyosan nacionalista, s forrásait olykor még talán ő is hajlamos volt nagyvonalúan kezelni. Így

nem tudjuk, a megcsalás mennyire volt csak rosszindulatú pletyka, s mennyi volt benne az igazság. 1919-ben, történetünk idején azonban már mindenképp régi história volt, ám az is tény, hogy a fiatal Nicolson, hasonlóan a békekonferencián jelen lévő többi brit szakértőhöz, kifejezett ellenszenvvel tekintett a magyarokra.

De korántsem csak ez töltötte ki az életét. Miközben Nicolson kezén – szó szerint – országok sorsa fordult meg, szabadidejében vérbeli társasági emberként tündökölt, szerette az irodalmat, sőt maga is művelte. Nem is akárhogy, már csak azért is, mert extravagáns felesége, a szintén arisztokrata, ráadásul – vele ellentétben – dúsgazdag Vita Sackville-West író nő révén – akivel sokak megbotránkozására viszonyt viszonyra halmozó, nyílt házasságban éltek¹⁴ – szorosan kötődött a különböző filozófusokat és bohém irodalmi nagyságokat egyaránt magába foglaló londoni Bloomsbury-körhöz. A modern angol irodalom kultikus kiindulópontjához, amelynek legjelentősebb alkotója, a regényíró Virginia Woolf családi barát, sőt a feleség, Vita számára később, a húszas években szenvedélyes szerelmi társ is volt.¹⁵ Virginia számára Vita pedig múzsa volt, róla s Vita korábbi szerelméről, Violetről mintázta *Orlando* című tabudöntő regényét, melynek főhőse olykor férfi, olykor nő. Bár Haroldot sem kellett félteni

¹² Ilk Mihály: *A Nemzeti Casino százéves története 1827–1926*. Budapest, Franklin, 1927, 35–36. illetve Krúdy Gyula: *A hírlapíró és a halál*. Nyugat, 1928/1, 29.

¹³ Jeszenszky Géza: *Az elvesztett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában (1894–1918)*. Bp., 2020. 131. lj.

¹⁴ Különleges házasságokról l. Nigel Nicolson: *Portrait of a marriage*. New York, Atheneum, 1973.

¹⁵ A bőséges irodalomból l. Karen Kaivola: *Virginia Woolf, Vita Sackville-West, and the Question of Sexual Identity*. Woolf Studies Annual, 1998, Vol. 4 (1998), 18–40.

a fiatal férfiakkal folytatott félvilági afféroktól – férj és feleség egyaránt úgy találták, hogy az azonos nemű szeretők nem gördítenek akadályt a házassági boldogság elé¹⁶ –, a fegyelmezett diplomata Nicolson általában diszkréten intézte mindezeket, s Párizsban is inkább az izgató irodalmi találkozásokot kereste, s nem a botrányokat.¹⁷ Ezen az esős tavaszi vasárnap délután – délelőtt még a magyar–csehszlovák határ vonaláról alkudozott az amerikaiakkal, s ügyes érveléssel megakadályozta, hogy a magyar többségű Csallóköz a magyaroknál maradjon – tehát a Ritz csillogó éttermében találjuk.¹⁸ Arany intarziás ablakkeretek, hideg márványoszlopok, színes tapéták és süppedő szőnyegek között, a modern francia regény csillagának, Marcel Proustnak a társaságában. *Az eltűnt idő nyomában* ekkor már ünnepezt szerzője mosdatlanul és borotvátlanul, sápadt és gyűrött arccal, de fehér glaszékesztyűben és szőrmebundában, kezében két, cukorral púposra tömött feketekávécsészével csatlakozott asztalához, s arra kérte újdonsült barátját, mesélje el, hogyan is zajlik a párizsi békekonferencia munkája. Hogyan

dolgoznak a „négy nagy” mellett a szakértői bizottságok? Az udvarias Nicolson bele is kezd, elmondja, hogy a küldöttségek rendszerint délelőtt 10-kor találkoznak, a titkárok mögöttük ülnek... De Proust türelmetlenül félbeszakítja: „– Ne, ne ilyen gyorsan. Kezdje újra! Szóval, beülnek a delegáció autójába, végighajtanak a Quai d’Orsay-n, felmennek a lépcsőn, és belépnek a terembe. És aztán? Pontosítsa kedvesem, pontosítsa kérem!” Harold Nicolson pedig újra nekifut az elbeszélésnek, s elmesél mindent töviről hegyire, a szövetségesek közötti légkör hamis szívélyességét, a képmutató kézfogásokat, az asztalra kiterített térképek lapjainak zizegését, sőt a szomszéd szobában gőzölgő teát, valamint a tálcán várakozó makaronokat sem hagyja ki.¹⁹ Ha valamin mégis átugrik, Marcel Proust rögtön újra közbevág: „...részletesebben, kedves uram, ne olyan gyorsan!” Láthatóan nem érdeklik a békecsinálás „nagy” témái, az önrendelkezés, a kisebbségi jogok, a Népszövetség, sőt a franciákat leginkább izgató kérdés,

¹⁶ „... the two people who are to achieve this odd unity must start with special temperaments. It is all very well to say that the ideal is „marriage with liasons.” But if you were in love with another woman, or I with another man, it would inevitably rob our own relationship of something. As it is the homosexual liasons which you and I contract don’t interfere” Vita Sackville West kommentárja férje leveléhez, ahol arról van szó, hogy a legjobb élet a házasság + viszonyok együttese („best life is marriage with liasons.”) Harold Nicolson: *Diaries 1907–1964*. London, Phoenix, 2004, 48–49.

¹⁷ Nigel Nicolson: *Portrait of a marriage*. I. m. 137–138.

¹⁸ Harold Nicolson: *Peacemaking 1919*. I. m. 275.

¹⁹ „Proust is white, unshaven, grubby, slip-faced. He puts his fur coat on afterwards and sits hunched there in white kid gloves. Two cups of black coffee he has, with chunks of sugar. Yet in his talk there is no affectation. He asks me questions. Will I please tell him how the Committees work? I say, ‘Well, we generally meet at 10.0, there are secretaries behind...’ ‘Mais non, mais non, vous allez trop vite. Recommences. Vous prenez la voiture de la Délégation. Vous descendez au Quai d’Orsay. Vous montez l’escalier. Vous entrez dans la Salle. Et alors? Précisez, mon cher, précisez.’ So I tell him everything. The sham cordiality of it all: the handshakes: the maps: the rustle of papers: the tea in the next room: the macaroons. He listens enthralled, interrupting from time to time – ‘Mais précisez, mon cher monsieur, n’allez pas trop vite.’ Harold Nicolson: *Peacemaking 1919*. I. m. 275–276.

a németek által fizetendő jóvátétel nagysága sem. Azaz a lényeg. (Pedig de, érdekelte, a háború éveiben a hanyatló egészségű, álmatlan író parafa borítású szobája éjjeli magányában egy hatalmas katonai térképen követte aggódva a front mozgását.) Egy későbbi alkalommal Nicolson ironikusan szóvá is tette Marcel Proustnak, hogy a részletek iránti rajongása az „irodalmi temperamentum” sajátja.²⁰ S mint nem is olyan jelentéktelen részletet, naplójában azt is megjegyezte, hogy Proust kinézetre „nagyon héber”. Majd publikálta is, miközben más dolgokat elhagyott. Nem tudjuk, miért, az viszont biztos, hogy egy kis zsidózás a harmincas évek Angliájában is dobtott a példányszámon.

Irodalmi temperamentum dolga lenne tehát a részletek iránti szenvedély? A magyar Proustról, Krúdy Gyuláról írta meg lánya évtizedekkel halála után, hogy otthonról gyakran kimaradozó édesapja egy boros estén egy fiatal írotársát vizsgáztatta egy éjszakai kávéházban, vajon felkészült-e az írói mesterségre. Egy fura kérdéssel. Azt tudakolta írotársától, hogy a kávéházi pénztárosnő iskolás fia mivel jár minden reggel vörös hajú édesanyjához? Meglátta-e vajon az ambiciózus kolléga, hogy a fiú hóna alá csapott könyvekkel, görkorcsoollyával érkezik az éjszakai munkában kimerült, elnyűtt arcú édesanyjához egy villámreggelire? Meglátta-e az életnek ezt a „jelentéktelen, csendes, mégis sok mindenről árulkodó kis moccanását?”²¹ Ebben a hallomásból

közölt anekdotában sok minden benne van, az írói figyelem külön természetétől az irodalmi élet édes-bús szociológiájáig és a férfiakat kiszolgáló nagyvárosi szórakoztatás kapitalista intézményeinek nőket kizsákmányoló keserű ökonómiájáig. Azaz olyan dolgokig, amelyek messze túlmutatnak a kávéházi darvadozáson, s amelyek a történész számára is elgondolkodtatóak. Aligha kétséges tehát, hogy a „jelentéktelen” részletekre irányuló figyelem csupán irodalmi temperamentum kérdése lenne. Harold Nicolson egyébként a békekonferencia *egésztét* lesújtó bírálattal illetve 1934-ben megjelent híres naplószerű művében, a *Békecsinálókban*, amelyből a Prousttal való találkozását is felidéztük. Úgy vélte, hogy az Európa sorsát oly végzetesen elrendező párizsi békekonferenciából hiányzott bármiféle egységes rendezői akarat, bármiféle következetesség, a konferencia döntéseit átszötte a káosz, így történetét tanulmányozni olyan, mint sűrű ködben bolyongani. Kritikája leginkább Woodrow Wilsont vette célba, aki körülrajongott szupersztárként érkezett az öreg kontinensre, sőt szinte „üdvözítőként”, de Wilson messiásként és politikusként egyaránt leszerepelve, szánalmas emberi roncsként távozott Európából 1919 nyarán. Számos indok adódik Wilson saját isteni küldetésébe vetett hitét és illúzióit kritizálni, a pszichoanalízis atyja, Sigmund Freud is kíméletlenül megtette ezt egy kiábrándult amerikai diplomatával közösen jegyzett posztumusz munkájában – ám tegyük hozzá, Nicolson saját politikai pályáját sem jellemezte következetesség. Diplomáciai karrierjét feladva előbb a brit protofasiszta mozgalom vezéréhez, Oswald Mosley-hez

²⁰ *Peacemaking 1919*. I. m. 318.

²¹ Krúdy Mária: *Az első család* [1960]. In Tóbiás Áron (szerk.): *Krúdy világa*, Budapest, Osiris, 2003, 16–17.

közeledett, sőt be is lépett Új Pártjába, de angol sznobériáját jól jellemzi a tény, hogy amikor a pártegyenruha színéről volt szó, nem a barnát támogatta, hanem azt javasolta, a fiatal pártaktivisták vonulgassanak inkább szürke flanelingben és nadrágban.²² Mint annyi Nicolson-affér, ez is hamar véget ért. Mosley-val szakítva Nicolson parlamenti képviselő a Hitlerrel egyértelműen szembeforduló konzervatívok hívévé szegődött, a háború alatt pedig hűségesen szolgálta Churchillt, de többször felbukkant a baloldali Munkáspárt környékén is. Ám sokat mondó az az anekdota is, hogy amikor exkluzív londoni klubjában, a *Travellers*'-ben először szolgált ki egy egyébként tökéletes modorú fekete pincér, távozása után tányérja szélét, – amelyet a felszolgáló fehér kesztűs keze érintett – látványosan egy selyem zsebkendővel törölte le.²³ Miközben utálta a dél-afrikai apartheid rendszert is. Hosszú, eseménydús és irodalmilag is termékeny élete végén azzal kellett szembesülnie, hogy nemcsak a nagypolitika zajos zenekaraiban maradt mindvégig másodhegedűs, az irodalmi pályán sem tekintette senki a legjobbak közül valónak. A baloldali magyar emigráns, a szintén örök irodalmi másodhegedűs, Ignó Pál a *Travellers*' borszékébe süppedve látta utoljára az 1960-as évek közepén, reszketegen, roskadt öregemberként: „öltözéke a kiabáló választékosságát megőrizte, de a mellényén a zsír- és borpecsétek emberibbé szelídítették eleganciáját.”²⁴

²² Norman Rose: *Harold Nicolson*. I. m. 169.

²³ Nigel Nicolson: *Long life. Memoirs*. New York, Weidenfeld and Nicolson, 1997, 4.

²⁴ Ignó Pál: *Bolyongás közben. Nicolson és az öröklét*. Irodalmi Újság, 1968/15, 11.

Nem, egyáltalán nem volt igaza Harold Nicolsonnak, amikor gúnynyal illetve Proustnak a triviális részletek iránt tanúsított kitartó érdeklődését. A banális részletek, a gőzölgő tea és a makaron, a hamis kézfogások és igazi zsírfoltok a kockás öltönyön olykor kevésbé vezetnek félre a történeti megértést, mint a félhomályos levéltári polcokon rejtőző megsárgult külügyi dokumentumok és a bizalmas feljegyzésekből mozaikszerűen kibontakozó „nagytotal”. Ráadásul ezek a látszólag semmitmondó részletek arra is emlékeztetnek, hogy a nagy történelem sokszor eltakarja a kisember drámáját. Nem csak a politikusi nyilatkozatok és kormányzati iratok mentén szerveződő hagyományos politikatörténet, hanem az utóbbi kihívójaként felnevelkedett s az adatok szisztematikus elemzésén alapuló társadalomtörténet is. Vajon meg tudja ragadni a történeti cselekvés és tapasztalat elenyészett valóságát az a fajta professzionális történetírás, amely struktúrákat azonosít a történések kaotikus tömkelegében, s az események hordaléka helyett a hosszú távú folyamatokra koncentrál? Amely számszerűsített trendeket értékel, s a történelem „ágensét”, az egyént, s az emberi lét eredendő hétköznapiságát nem a történelmi elbeszélés fősodrában, hanem legfeljebb egy olyan keretben helyezi el, amit sokatmondóan „mikrotörténelemnek” nevez? Lehet az események folyton egymásra torló történetét a fecsegő felszínnek tartani, mely elfedi a történelem mélyben áramló szabályos folyamatát. Ám mit mond például a magyar történelemről az a megállapítás, amely szerint „a háborús emberveszteségek végső soron nem

befolyásolták azon hosszú távú demográfiai folyamatokat, amelyek meghatározták a népesség alakulását”²⁵ Kétségtelen, hogy távlatot ad a szűk egyetemi szobácskájában üldögélő történészek a kortársak „békaperspektívája” helyett. De nem csak azt világítja meg, hogy a kortárs értelmezők nézőpontja, akik mindezt jóvátehetetlen nemzeti tragédiának tartották – szocialisták és szélsőjobboldali fajvédők egyaránt –, homályos volt. Hanem azt is, hogy mihelyt a halottak rideg számokká váltan átköltöznek a történeti statisztika otthonos rubrikáiba, a drámát történetükből kilúgozza az idő, pontosabban a „demográfiai folyamatok” társadalomtudományok által konstruált ravasz teleológiája. Mintha a történelem igazabb tudna lenni, ha engedelmeskedik a közepkori skolasztikus filozófiából ránk maradt mondásnak: *individuum est ineffabile*, azaz: az egyén megragadhatatlan. Tehát dobjuk is félre. Csakhogy az egyéni, azaz a személyes sorskatasztrófák szempontjából mindez ugyanúgy magán viseli az utólagos bölcsesség kissé farizeus bélyegét, mint Nicolson bevallottan szubjektív elbeszélése a párizsi békecsinálók impotenciájáról. A történészek utólagos bölcsessége egyébként még sohasem lett történelemcsináló. A történelem igazsága még egyszer sem győzedelmeskedett. Ha a jelent nézzük, a történelem a 21. században sem lett az élet tanítómestere, újra alvajáróként lépegetünk új aranykort emlegető

²⁵ Bódy Zsombor: *Népesedés, életmód és a nők helyzetének változásai Magyarországon*. In Tomka Béla (szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon*. Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2015, 229.

és káoszt hozó nagy ígérgetők nyomában. Önbizalom-növelő történeti képzeletünk egyébként is összeomlóban van a jelen sokféle forrásból táplálkozó, nyugtalan válságtudatában. A történeti tudományok születésének 19. századi hajnalán a francia szociológus, Auguste Comte magabiztosan jelentette ki, hogy az az elmélet, amely kellőképpen meg tudja magyarázni a múltat, a jövő meghatározásának is vezére lesz.²⁶ De hol vannak már azok az idők, amikor elhíhattuk, hogy az elképzelt történelem elképzelt vonata valamiféle fővágányon száguldott, egy elképzelt homályos kezdőponttól egy elképzelt fényes végpont felé? „Minden szegletből és sarokból előjön a szorongás és a reszketés” – az író, Nádas Péter vidéki magányából kijózanítóan jellemzi a racionális tudás jelenkori bukácsolását.²⁷ Ma már aligha gondolhatunk arra, hogy egyértelműen hasznosítható tanulságokkal szolgál bármilyen történeti utazásunk. Amit a Nicolson és Proust között megesett történet megmutat, az az, hogy bármennyire is igyekszünk, hogy az „egészet” a „lényegesen” keresztül mutassuk be, a történeti igazság, miközben elbeszéljük, óhatatlanul és mindig megbicsaklik, s amit a múlt kézzelfogható valóságáról megtudhatunk, leginkább különös fényű – ismét Nádas Péterrel szólva – „világló részleteken” át jut hozzánk, kései utódokhoz a legközelebb.

²⁶ „...on peut assurer aujourd’hui que la doctrine qui aura suffisamment expliqué l’ensemble du passé obtiendra inévitablement, par suite de cette seule épreuve, la présidence mentale de l’avenir.” Auguste Comte: *Discours sur l’Esprit positif*. Paris, Schleicher, 1842, 73.

²⁷ Nádas Péter: *Krizisben a kultúrának mindig nagy keletje van*. *Litera* magazin, 2025. június 9.

fonté
vitaminvizek

CINK

B3
vitamin

C
vitamin

KOLLAGÉN

**Feltölt.
Frissít.
Egyensúlyba
hoz.**

**ZÉRÓ
CUKOR ÉS
ASZPARTÁM**

